

K R O N I K A

PRIPREMANJE ETNOLOŠKOG ATLASA JUGOSLAVIJE

Prikazivanje etnografskih činjenica u prostoru kao sredstvo za dobivanje tačne slike rasporeda pojedinačnih elemenata kulture upotrebljavalo se u etnologiji već odavno. No tek između dva svjetska rata dobilo je veće značenje. Nijemci među prvima uviđaju potrebu sistematskog prikupljanja građe i izdavanja jednog etnološkog atlasa. U tome su ih do danas slijedili i neki drugi evropski narodi usavršavajući metode rada i proširujući ciljeve. Etnološko kartografiranje postalo je danas u etnologiji neophodno sredstvo za otkrivanje historijskih zbivanja unutar jednog naroda i za dobivanje slike o stvarnoj historiji kulture. Osim toga, prikupljanje građe za Atlas predstavlja veliku koordiniranu znanstvenoistraživačku akciju koja obuhvaća u isti čas sva područja kulture jedne zemlje ili jednog kraja. Ova potreba koordinacije znanstvenoistraživačkog rada u etnologiji došla je kod nas do izražaja na Savjetovanju Etnološkog društva Jugoslavije u Osijeku godine 1958. Tom prilikom prihvaćena je ideja o pripremanju Etnološkog atlasa Jugoslavije. Na istom savjetovanju izabrana je i Komisija koja je imala za cilj da rukovodi i koordinira taj rad. Za članove Komisije za EAJ izabrani su prof. dr B. Bratanić kao predsjednik i R. Nikolić, dr B. Orel i dr B. Rusić kao članovi. Poslije smrti dra B. Orela kao četvrti član Komisije sudjeluje u rukovođenju radom na EAJ prof. dr V. Novak. Radom u pojedinim republikama rukovode republički povjerenici sa svojim pomoćnicima. Administrativno-tehničke poslove ovog velikog znanstvenog pothvata vodi od godine 1961. Centar za pripremu Atlasu pri Etnološkom zavodu Filozofskog fakulteta u Zagrebu, gdje se čuva i sav do danas sabrani materijal.

Program rada na EAJ obuhvaća ispitivanja u 3320 stalno odabranih lokaliteta, odnosno u 1 mjestu na 100 km². Polovica od toga broja predstavlja osnovnu mrežu Atlasu, koja ima prioritet u ispitivanjima, a druga polovica dopunsku mrežu. Ovaj izbor mjesta po potrebi se korigira.

U ispitivanjima sudjeluje preko 1000 dobrovoljnih članova Radne zajednice za EAJ, među kojima se nalazi i oko 150 etnologa. Osim ovih organiziranih suradnika u radu sudjeluje i velik broj drugih suradnika koji su pokazali ljubav i smisao za taj posao. Na taj način u radu sudjeluju dvije vrste sabirača građe na terenu — jedne predstavljaju dobrovoljni suradnici Atlasu, koji ispunjavaju upitnice za mjesto u kojemu žive bez naknade, a drugu vrstu sačinjavaju etnolozi eksploratori i ostali suradnici pripremani za ovaj specifični posao, koji prikupljaju građu za Atlas u za to određenim mjestima, uz minimalnu naknadu ličnih troškova.

Ispitivanja se vrše na temelju 4 sveska štampanih upitnica. Upitnice su štampane u 4 jezične verzije (latinicom hrvatski i slovenski i ćirilicom srpski i makedonski), a obuhvaćaju na 583 strane 157 tema iz svih područja narodnog života od gospodarstva, gradnje i uređenja doma preko nošnje, domaćeg života, socijalnih odnosa do običaja, vjerovanja i narodne umjetnosti. U radu na pripremanju ovih upitnica surađivalo je četrdesetak osoba, među njima svi naši istaknuti etnolozi i ustanove koje su za taj rad pokazale interesa i volje.

Čitav rad na ostvarivanju ovog velikog pothvata podijeljen je na tri razdoblja. Prva faza rada, koja je već završena, obuhvaćala je pokusno razdoblje od 2 godine. Kao rezultat te pokusne faze, koja je trajala od godine 1960. do 1963. štampano je 8 pokusnih karata na temelju golemog materijala sabranog u 1648 Pokusne upitnice od pet tema (1. Seosko vijeće, 2. Jaram, 3. Vršidba, 4. Godišnje vatre, 5. Ophodi s maskama). Sadržaj štampanih karata je: I. Oblici dvojnog jarma, II. Način vezanja jarma s ojem, odnosno rudom (obradila Andrija Stojanović), III. Način vršenja, IV. Vrste oruđa za mlaćenje (obradila Đurdica Palošija), V. Seosko vijeće — Mjesto sastajanja (obradila Vlasta Domaćinović), VI. Godišnje vatre — Dani paljenja, VII. Godišnje vatre — Nazivi (obradila Višnja Huzjak) i VIII. Ophodi s maskama — Dani ophoda (obradila Marija Išgum). Te karte štampane su u dvije boje a podaci su unošeni pojedinačnim znakovima. Zbog poplave, u kojoj je veći dio naklade karata uništen, komentari uz ove karte nisu štampani. Već i te Pokusne karte pokazuju opravdanost započetog posla. Grupiranje odabranih etnografskih podataka u prostoru koje se na njima vidi postavlja pred etnologa niz problema, a usporedno promatranje više karata ukazat će zacijelo na kulturne areale, što je neophodno potrebno za dobivanje tačne slike o historijskim zbivanjima.

Mjerilo originala karte i radnih karata je 1 : 1,000,000. Štampane Pokusne karte su linearno smanjene na polovicu (mjerilo: 1 : 2,000,000). Kartografska projekcija karte je kosusna po Albersu a tačke dodira paralela su na 42,5° i 45,5°. Centralni meridijan je 15° istočno od Greenwicha. To predstavlja najpogodnije tehničke osobine i za buduću etnološku kartu Evrope. Mjesta ispitivanja mogu se lako lokalizirati pomoću koordinatnog sistema (ortogonalne kvadratične mreže) koji je orijentiran na centralni meridijan (ishodište mreže je presjecište toga meridijana s paralelom 44° sjev. širine). Položaj svakog mjesta precizno je određen na karti pomoću sistema označavanja koji zahtijeva maksimum od 4—5 znakova (2 slova i najviše 3 brojke i obuhvaća samo brojeve od 1—4). Najveća moguća odstupanja iznose svega 1—2 km.

Od godine 1964. u toku je druga faza rada, faza sistematskog prikupljanja materijala prema sva 4 sveska definitivnih upitnica Atlasa. Ovaj rad napreduje čas intenzivnije, čas manje intenzivno, već prema tome kako dozvoljavaju materijalna sredstva. Krajem rujna god. 1969. bilo je u Centru pohranjeno oko 2700 ispunjenih upitnica dok se kod republičkih povjerenika nalazi još oko 900, što ukupno iznosi preko 3600 ispunjenih upitnica za sva 4 sveska. Međutim, vrlo velik broj upitnica nalazi se ovaj čas u radu, te ukupni broj svih upitnica predanih u posao iznosi preko 5700. Ovako intenzivan rad na prikupljanju građe prema sva 4 sveska upitnica treba da se nastavi i dalje kako bi ova druga faza rada — prikupljanje građe za EAJ — bila u potpunosti gotova do godine 1970. Sav taj golemi materijal bit će još dopunjen po-

dacima iz arhiva, muzeja i literature. Daljih 5 godina predviđeno je za III fazu rada, fazu obradbe prikupljenog materijala.

Još prije početka rada na EAJ predsjednik Komisije za EAJ prof. dr B. Bratanić sudjelovao je kao član Stalne međunarodne komisije za Atlase u poslu oko koordiniranja rada na etnološkoj kartografiji i na organiziranju rada na jednom Etnološkom atlasu Evrope. Godine 1966. održan je u Zagrebu i Prvi međunarodni radni sastanak za etnološku kartografiju, na kojemu su položeni temelji za pripremu Etnološkog atlasa Evrope i susjednih zemalja prednje Azije i sjeverne Afrike, a i jedan od dva koordinaciona centra za taj rad nalazi se u Zagrebu. Time je i naš Atlas uvršten u ovu međunarodnu akciju.

Dosad je pisano o EAJ u nekoliko navrata, i to: prof. dr B. Bratanić: Etnološki atlas Jugoslavije, Etnološki pregled, I, Beograd 1959; dr B. Bratanić: Bericht über die volkskundliche Kartographie in Linz a.d. Donau, 11.—13. Dezember 1958 (Tagungsbericht, referati, izdali dr B. Bratanić i dr B. Burgstaller), Linz 1959; Bericht über den EAJ, umnoženi zapisnici III (1961) i IV (1964) radnog sastanka Njemačkog atlasa u Bonnu; Vlasta Domaćinović: Jugoslawien, Bericht, Zagreb 1968. (Izveštaji o radu Međunarodne radne konferencije o etnološkoj kartografiji, Zagreb 1966).

Vlasta Domaćinović

XI SAVJETOVANJE ETNOLOGA JUGOSLAVIJE I VI GODIŠNJA SKUPŠTINA ETNOLOŠKOG DRUŠTVA JUGOSLAVIJE (Zenica, 1—4. X 1969)

Ovogodišnje savjetovanje etnologa Jugoslavije, održano u Zenici, pored izlaganja o kraju u kome je kongres održan zahvatilo je i četiri odabrane teme: I. Problemi etnogeneze i etničke diferencijacije; II. Problemi tipologije stočarstva u balkanskim i susjednim zemljama; III. Etnologija i druge nauke; IV. Rezultati najnovijih etnoloških ispitivanja u Jugoslaviji.

Održano je devetnaest referata o ove četiri teme i četiri referata o Zenici i njenoj okolini. Nakon svečanog otvaranja savjetovanja predsjednik Etnološkog društva Jugoslavije prof. dr Milovan Gavazzi govorio je o naučnom djelu preminulog istaknutog člana EDJ profesora dra Milenka Filipovića.

U referatima o Zenici (dr Miloš Bejlović, *Zenica i njena okolina*; Nedžad Hadžidedić: *Sedmićni pazari u Zenici i okolini*; Ljiljana Beljkašić-Hadžidedić, *Zenički brdari*; Fikret Ibrahimpašić, *Zenički kraj posmatran s etnološkog stanovništva*) raspravljano je o kulturno-historijskim i ekonomskim karakteristikama i razvoju zeničkog područja. Ljiljana Beljkašić-Hadžidedić govorila je o jednom starom zanatu, o izradi brda za tkalački stan, koji u nekim selima zeničkog kraja još uvijek predstavlja važnu privrednu granu, ali će u skoroj budućnosti ipak neminovno nestati. Izlaganje Nedžada Hadžidedića o sedmićnim pazarima kao tradicionalnoj instituciji koja nema samo trgovačku nego još važniju društvenu funkciju (sastajalište) upozorilo je na jednu malo proučavanu pojavu, koja je, nastavljajući na tradiciju, našla svoje mjesto i u današnjem životu pa kao takva zaslužuje jednako pažnju etnologa kao i sociologa i ekonomista.